

ANDRZEJ BONUSIAK
Instytut Historii
Uniwersytet Rzeszowski

KU ODDRODZENIU POLAKÓW NA TERENACH PORADZIECKICH STUDIUM PRZYPADKU NA PODSTAWIE ŚRODOWISKA POLSKIEGO W BERDIAŃSKU (UKRAINA)

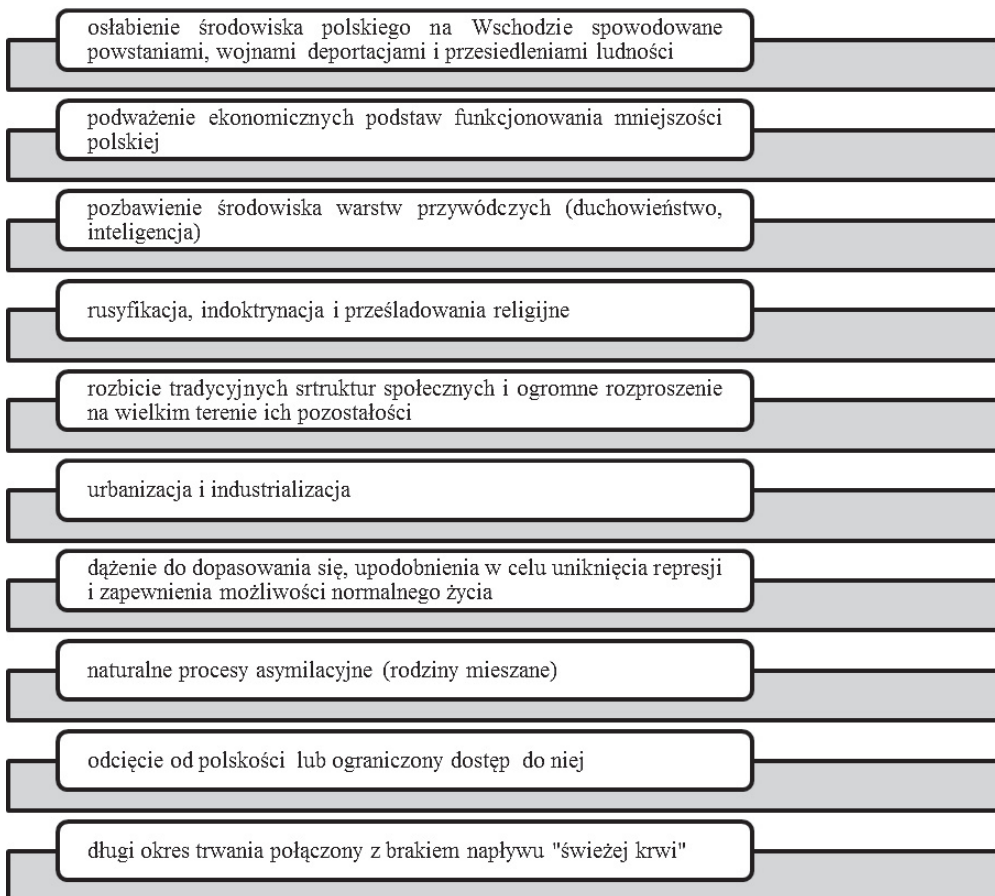
Słowa kluczowe: Polonia poradziecka, Ukraina, Berdiańsk, kultura, oświata, struktury organizacyjne, rola, porównanie

1. Wprowadzenie: podstawowy problem – słabość środowiska polskiego. 2. Polskie Kulturalno-Oświatowe Towarzystwo „Odrodzenie” w Berdiańsku. 3. Działania polonijne Berdiańskich Polaków

1. WPROWADZENIE: PODSTAWOWY PROBLEM – SŁABOŚĆ ŚRODOWISKA POLSKIEGO NA WSCHODZIE

Podstawowym faktem, z którym trzeba się zmierzyć przy działaniach mających na celu zachowanie polskości na poradzieckim Wschodzie, w tym również w ukraińskim Berdiańsku, jest względna słabość środowiska polskiego. Fakt ten sygnalizują wszyscy badacze zajmujący się tą tematyką. Podkreślają różne elementy, które ich zdaniem doprowadziły do takiej sytuacji. Dobór tych propozycji był zazwyczaj pochodną wykształcenia danego badacza. Poniższe zestawienie pokazuje (zdaniem piszącego te słowa) najważniejsze z nich w ujęciu historycznym.

S c h e m a t 1. Czynniki, które prowadziły do osłabiania polskości na Wschodzie

Źródło: Opracowanie własne.

2. POLSKIE KULTURALNO-OŚWIATOWE TOWARZYSTWO „ODRODZENIE” W BERDIAŃSKU

Jedną z wielu organizacji zorganizowanych przez środowisko polskie na Wschodzie było Polskie Kulturalno-Oświatowe Towarzystwo „Odrodzenie”. Powstało ono w 1993 r. w Berdiańsku. Z racji na swoje położenie, możliwości funkcjonowania i osiągnięte rezultaty wydaje się ono w jakiejś mierze charakterystyczne dla całego obszaru poradzieckiego. Tę wspólnotę widać w wielu elementach, które autor niniejszych rozważań ma nadzieję naświetlić.

Omawiana grupa zamieszkuje miasto położone nad Morzem Azowskim, na terenie Republiki Ukraina. Stanowi ona nieznaczającą statystycznie grupę obywateli tego ośrodka i nie ma szans na zaistnienie w lokalnej polityce i uzyskanie szer-

szych wpływów¹. Podobna sytuacja jest udziałem Polaków na wszystkich obszarach ich zamieszkania na Wschodzie, z jedynymi wyjątkami na terenach Wileńszczyzny (Litwa) oraz Grodzieńszczyzny (Białoruś)².

Na wszystkich pozostałych obszarach nasi rodacy nie mają szansy na uzyskanie wpływu na władzę choćby na poziomie lokalnym (w Białorusi również, ale nie jest to związane z potencjałem demograficznym, tylko sytuacją polityczną mniejszości polskiej). W innych przypadkach aspiracje polskie ograniczają się do poziomu jednego przedstawiciela w miejscowej radzie wiejskiej albo w lokalnych strukturach administracyjnych. Ewenementem jest sytuacja, w której mniejszość polska miałaby swojego przedstawiciela we władzach miejskich, a jeśli tak się zdarza, to nie z powodu przynależności etnicznej tylko osobistych zasług³.

Omawiana mniejszość funkcjonuje na terenach powszechnie uznawanych na Ukrainie za „niebieskie”, a więc znajdujące się pod bardzo silnymi wpływami dawnej Partii Regionów. W rezultacie tego, część miejscowych polityków stara się przeciwstawiać działalności polskiej. W dziejach funkcjonowania tej społeczności zanotowane zostały próby zapobieżenia odbudowywania, a później utrudnianie funkcjonowania struktur Kościoła rzymskokatolickiego („Polskiego”), a po 2013 r. także uniemożliwienie rozpowszechniania słowa drukowanego (dwujęzycznej polsko-ukraińskiej wkładki do lokalnego czasopisma⁴).

¹ Ogólną liczbę członków i sympatyków „Odrodzenia” można szacować na do 200 osób, na około 100 tys. mieszkańców Berdiańska, stanowi to poniżej 0,2% całkowitego zaludnienia ośrodka. A. Bonusiak, L.A. Suchomłynow, *Wspólnota polska w Berdiańsku: wyzwania współczesności. Monografia*, Donieck: Wydawnictwo Jug 2008; A. Bonusiak, E. Czop, H. Krasowska, L.A. Suchomłynow, *Polacy Berdiańska: dokumenty, fakty, komentarze. Monografia*, Piła–Rzeszów–Berdiańsk: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Pile 2011.

² Na terenie Litwy i Białorusi stosunkowo liczna (jak na warunki istniejące na Wschodzie) mniejszość polska zamieszkuje w bardziej zwarty sposób. Na Białorusi jej stan w 1989 r. wynosił około 4,1% całości populacji, a na Litwie około 7,0%. Na Litwie jest w stanie osiągać sukcesy wyborcze, miewa swoich przedstawicieli we władzach Wilna i Litwy (rząd i sejm). Na Białorusi mniejszość polska potencjalnie miałaby szanse na sukcesy na szczeblu obwodowym, ale w tym przypadku jej możliwości czynnego działania ogranicza i kanalizuje reżim Łukaszeniki; A. Bobryk, *Společné znaczenie funkcjonowania polskich ugrupowań politycznych w Republice Litewskiej 1989–2013*, Siedlce: Siedleckie Towarzystwo Naukowe 2013; A. Bonusiak, *Aktywność polityczna Polaków na Litwie i Ukrainie na przełomie XX i XXI wieku. Studium przypadków*, *Polityka i Społeczeństwo* 1 (2014), 57–69; T. Gawin, *Polskie odrodzenie na Białorusi 1988–2005*, Białystok: Wyższa Szkoła Administracji Publicznej 2010; A. Srebrakowski, *Liczba Polaków w ZSRR w świetle oficjalnych statystyk radzieckich, w: Mniejszości narodowe i religijne w Europie Środkowo-Wschodniej w świetle statystyk XIX i XX wieku*, red. Z. Sułkowski, J. Skarbek, Lublin: Materiały Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej 1995, 81–83.

³ Przykładem człowieka lokalnego sukcesu, jest długoletni radny Berdyczowa doktor Jerzy Sokalski, który deputowanym miejskim w 2015 r. wybrany został po raz czwarty. J. Sokalski jest znanym dziennikarzem polonijnym i prezesem Polskiego Radia Berdyczów. *Jerzy Sokalski radnym Berdyczowa. Rozmawiała Izabella Rozdolska*, *Moziaka Berdyczowska* nr 4, 2015, 4–5; *WO Batkiwszczyna podsumowuje działalność swej frakcji w Radzie Miasta. Opracowanie według Andrzeja Jastremskiego*, *Denisa Zaremskiego*, *Moziaka Berdyczowska* nr 1, 2016, 4–5.

⁴ Chronologicznie pierwszym konfliktem była próba zablokowania budowy świątyni rzymskokatolickiej mieszczącej się naprzeciwko cmentarza i miejsca pamięci żołnierza radzieckiego – oswobodziciela miasta. Po długotrwałych zabiegach udało się ostatecznie uzyskać zgodę na powstanie kościoła w tym miejscu. Przyczyną tej blokady nie była dwujęzyczność wkładki, a zdecydowanie

Ważną kwestią, ściśle związaną z położeniem środowisk polskich na Wschodzie, jest ich praktyczna samodzielność. Miejscowi aktywiści zawsze byli skazani na siebie. Organizacje „dachowe”, w przypadku Berdiańska, udzielały jedynie moralnego wsparcia. Tylko w pierwszym okresie organizowania miejscowych struktur podpowiadały, w jaki sposób działać, aby skutecznie zarejestrować towarzystwo, a następnie uruchomić jego działalność. Później, zamiast pomocy i wsparcia, zauważane były próby wykorzystywania lokalnej organizacji do walki o wpływy w środowisku polonijnym. Mała podatność berdiańczyków na te akcje zaowocowała działaniami mającymi na celu utracenie miejscowych liderów (posunięte nawet do próby powołania w ośrodku drugiej organizacji polonijnej). To, że „Odrodzenie” przetrwało i rozwinęło swoją działalność było możliwe dzięki skuteczności liderów i pozyskiwanym przez nich kontaktom. Gros działań wymagających wsparcia zewnętrznego, był prowadzony dzięki własnym zabiegom i pozyskiwaniem w Polsce środków na działalność statutową. Funkcjonowanie P-KOT było możliwe również dzięki lokalnym przyjaciółom, którzy udzielali wsparcia lokalowego i fachowego. W miejscowych warunkach były to funkcjonujące tu szkoły wyższe i samo miasto (do wydarzeń 2013 r.)⁵.

Podobnie funkcjonują wszystkie organizacje polonijne niezależnie od ich położenia geograficznego. Podstawą ich działalności zawsze było zaangażowanie członków. Jest to fundamentalna cecha struktur o tym charakterze. Wszędzie bardzo ważna była i jest pomoc płynąca z Warszawy i Polski oraz opieranie się na lokalnych sojusznikach. Z racji unikania wypowiedzi na ten temat, trudno określić na ile częste były natomiast próby mieszanego się przedstawicielstw struktur ogólnokrajowych, w wewnętrzne problemy lokalnych organizacji. Wiadomo jednak, że pomiędzy przedstawicielami poszczególnych organizacji polskich o aspiracjach ogólnych, stosunki bywają bardzo napięte, a czynniki osobiste były niejednokrotnie bezpośrednimi przyczynami wiodącymi do rozłamów lub prowokującymi do rezygnacji z działalności organizacyjnej przez przegraną stronę. Skoro tak, możliwe są zapewne również terenowe rozgrywki podobne do tych, które wystąpiły w Berdiańsku⁶.

proreformatorskie poglądy prezentowane na łamach przez jej redaktorów. Stały one wbrew linii głoszonej przez czasopismo, należące do jednej z grup powiązanych z R. Achmatowem. Wkładka do najważniejszego berdiańskiego czasopisma „Південна зоря” ukazywała się od 26 maja 2011 r. do 30 stycznia 2014; A. Bonusiak, L.A. Suchomłynow, *Wspólnota polska w Berdiańsku...*, dz.cyt., 74–93; A. Kasperska, *Książdz Zdzisław Zajac pojechał na Ukrainę na rok. Został 16 lat*; tekst dostępny na: <http://www.kurierlubelski.pl/arttykul/1024159,ksiazdz-zdzislaw-zajac-pojechał-na-ukraine-na-rok-zostal-16-lat,id,t.html> (dostęp: 28.05.2017); <http://polonia.org.ua/gazeta.html> (dostęp: 27.05.2017); Notatki z rozmów i korespondencji z L.A. Suchomłynowem z lat 2008–2017; wywiad z ks. Z. Zajacem wrzesień 2006.

⁵ A. Bonusiak, L.A. Suchomłynow, *Wspólnota polska w Berdiańsku...*, 25–29, 70–74; A. Bonusiak, E. Czop, H. Krasowska, L.A. Suchomłynow, *Polacy Berdiańska...*, dz.cyt., 35–42 i nast.; A. Patek, *Polska diaspora w Republice Rosji i Wspólnocie Niepodległych Państw*, w: *Polska diaspora*, red. A. Walszek, Kraków 2001, 317–325; A. Patek, *Polska diaspora na Litwie*, w: *Polska diaspora...*, dz.cyt., 326–336; A. Patek, *Polska diaspora na Łotwie*, w: *Polska diaspora...*, dz.cyt., 337–343; A. Patek, *Polska diaspora w Estonii*, w: *Polska diaspora...*, dz.cyt., 344–347; Notatki z rozmów i korespondencji z L.A. Suchomłynowem z lat 2008–2017.

⁶ Polskie życie organizacyjne po 1989/91 r., zostało stosunkowo dobrze przebadane w przypadku Litwy, Białorusi i Ukrainy. W tym pierwszym przypadku szczególnie wartościowe są prace

W mieście, które jest położone na bardzo *dalekiej Ukrainie*, słabo przedstawiała się znajomość języka polskiego, która ograniczała się do ledwie kilkunastoosobowej grupy aktywistów, nie tylko polskiego pochodzenia⁷. Na co dzień dla wszystkich członków i sympatyków językiem używanym jest rosyjski. Język polski traktowany był jako jeden z symbolicznych dowodów potwierdzających polskość, ale ani dla animatorów organizacji, ani dla samych członków, nie stanowił on podstawowego wyróżnika. Liczyła się samodzielna decyzja człowieka, jego chęć przynależności do środowiska polskiego. To znaczenie własnego wyboru jest podstawowym czynnikiem, na którym bazują wszystkie organizacje polonijne. W zdecydowanej większości przypadków w środowiskach polskich na Wschodzie język polski nie stanowi o polskości. Potwierdzają to statystyki jednoznacznie dowodzące, że dla zdecydowanej większości osób polskiego pochodzenia zamieszkających w krajach poradzieckich język polski nie jest językiem ojczystym (pierwszym)⁸.

Podobnie jak i we wszystkich państwach poradzieckich, także i w Berdiańsku prowadzone były działania mające na celu zwiększenie znajomości języka polskiego. Jego nauka była prowadzona na różnych poziomach wiekowych – od dzieci zaczynając, na dorosłych kończąc. Chętni mogli się uczyć w jednej z miejscowych szkół, na obu miejscowych Uniwersytetach i kursach prowadzonych w Domu Polskim. Podstawowe umiejętności językowe uzyskało kilkudziesięciu Polonusów i zapewne dru-

A. Bobryka, K. Kawęckiego i K. Sidorkiewicza (m.in.: A. Bobryk, *Spoleczne znaczenie funkcjonowania polskich ugrupowań politycznych...*, dz.cyt.; tenże, *Odrodzenie narodowe Polaków w Republice Litewskiej 1987–1997*, Toruń: Dom Wydawniczy Duet 2005; K. Kawęcki, *Polacy na Wileńszczyźnie 1990–2012*, Warszawa: Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych 2013; K. Sidorkiewicz, *Między demokracją a buntem. Działalność polityczna i samorządowa Polaków w Republice Litewskiej (1988–2011)*, Elbląg: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Elblągu 2011); w drugim warto polecić publikacje T. Gawina, czy Z.J. Winnickiego (m.in. T. Gawin, *Polskie odrodzenie na Białorusi...*, dz.cyt.; Z.J. Winnicki, *Szkice i obrazy zaniemienskie*, Wrocław: Stowarzyszeni Wspólnota Polska Oddział Dolnośląski 2000); a w trzecim A. Bonusiaka czy O. Kalačury (A. Bonusiak, *Polacy w niepodległej Ukrainie. Analiza strukturalno-funkcjonalna*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2013; O. Kalačura, *Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті. Монографія*, Київ: Знання України 2007), a także prace I. Kabzińskiej (I. Kabzińska, *Między pragnieniem ideału a rzeczywistością. Polacy na Litwie, Białorusi, Ukrainie w okresie transformacji systemowej przełomu XX i XXI stulecia*, Warszawa: Zakład Wydawniczy Letter Quality 2009) czy R. Dzwonkowskiego (R. Dzwonkowski, *Mniejszości narodowe w Kościele katolickim. Białoruś i Ukraina*, Studia Polonijne, t. 30, Lublin 2009, 47–67).

⁷ Kilku członków tej grupy to osoby nieposiadające polskiego pochodzenia, ale będące z wykształcenia slawistami i znające język polski. Wchodziły one w skład struktur działających na obu uniwersytetach i włączały się w działalność organizacyjną „Odrodzenia”. Sytuacja taka jest zgodna z zasadami statutowymi obowiązującymi w stowarzyszeniu; Archiwum P-KOT „Odrodzenie”, Statut Polskiego Kulturalno-Oświatowego Towarzystwa „Odrodzenie”; Notatki z rozmów i korespondencji z L.A. Suchomłynowem z lat 2008–2017.

⁸ O statystycznym obliczu sytuacji Polaków najczęściej pisał P. Eberchard (P. Eberchard, *Przemiany narodowościowe na Białorusi*, Warszawa: Editions – spotkania 1994; tenże, *Przemiany narodowościowe na Ukrainie w XX wieku*, Warszawa: Obóz 1994; Tenże, *Polacy na Białorusi – wg spisu ludności w 1999r.* tekst dostępny na: <http://biblioteka.wspolnotapolska.org.pl/arttykul/13/Polacy-na-Biaorusi-wg-spisu-ludnoci-w-1999-r> (dostęp: 29.05.2017); A. Bonusiak, E. Czop, H. Krasowska, L.A. Suchomłynow, *Polacy Berdiańska...*, dz.cyt., 30–35, 69–135 i nast.; Notatki z rozmów i korespondencji z L.A. Suchomłynowem z lat 2008–2017.

gie tyle studentów różnego pochodzenia, którzy liczyli na szansę podjęcia dalszych studiów (otrzymania pracy) w Polsce. Te same formy kształcenia prowadzone były i są nadal, również w innych miastach i ośrodkach polskich na Wschodzie. Jediną różnicą w tym przypadku jest to, że nie było tu potrzeby sprowadzania nauczyciela z Polski. Wystarczali specjaliści, wzmacniani np. przez siostry zakonne⁹.

Również drugi ważny element kulturalny, wyznanie rzymskokatolickie utożsamiane przez wieki na tym terenie z Kościołem polskim, nie stanowi w przypadku Berdiańska wyznacznika narodowościowego. Stale związanych z religią jest mniej niż połowa członków tego środowiska. Podobna sytuacja występuje zresztą wszędzie. Najślabiej odejście od religii widoczne jest najprawdopodobniej na Litwie. Tu jednak Kościół rzymskokatolicki zawsze był litewski... Na pozostałych terenach poradzieckich, szczególnie w ośrodkach miejskich i na terenach oddalonych od ziem tradycyjnie zamieszkałych przez Polaków, proces ateizacji ludności uzyskał spore sukcesy i dotknął również przedstawicieli polskiej grupy. W tej sytuacji można więc uznać, że również kwestie religijne są podobne. Szczególnie zważywszy to, iż to właśnie miejscowi Polacy dali asumpt do odbudowy struktur kościelnych w mieście. To oni byli najbardziej zaangażowani w zabiegi mające na celu budowę świątyni i jej uruchomienie. To wreszcie oni należą do jednych z najaktywniejszych parafian, działają w Caritasie, prowadzą kuchnię dla ubogich, punkt pomocy medycznej. Ale nie dostają nic w zamian. Choć miejscowy proboszcz jest Polakiem, język polski w parafii jest nieobecny (na oficjalnych uroczystościach). Z racji polityki prowadzonej przez Watykan na terenach uznawanych za misyjne, taki stan rzeczy jest charakterystyczny we wszystkich wspólnotach wiernych¹⁰. Zaangażowanie duchowieństwa katolickiego w życie i działalność środowisk polskich na Wschodzie jest całkowicie suwerenną decyzją tych osób i wydaje się, że oceniając ogólnie istniejącą sytuację jest co raz słabsze.

⁹ R. Brazis, *Polskie szkolnictwo na Litwie – przeszłość, stan obecny i perspektywy*, w: *Wileńszczyzna u progu III Tysiąclecia. Materiały konferencji naukowej Wilno – 27 listopada 1999*, red. J. Wołkonowski, I. Mikłaszewicz, Wilno: Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy. Universitas Studiorum Polona Vilnensis. 2000; A. Bonusiak, L.A. Suchomłynow, *Wspólnota polska w Berdiańsku...*, dz.cyt., 29–40, 50–60; A. Bonusiak, E. Czop, H. Krasowska, L.A. Suchomłynow, *Polacy Berdiańska...*, dz.cyt., 30–35, 69–135 i nast.; W. Strutyński, *Polska oświata na Ukrainie*, Rocznik Lubuski, tom. XXX, cz. I, (2004), 207–210; *Szkoły polskie w republice litewskiej*, red. J. Sienkiewicz, Wilno: Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna”, 2009; G.J. Mincewicz, *Problem oświaty w rejonach Litwy Wschodniej*, tekst dostępny na: <http://biblioteka.wspolnotapolska.org.pl/artukul/25/Problemy-owiaty-w-rejonach-Litwy-Wschodniej> (dostęp: 28.05.2017); Notatki z rozmów i korespondencji z L.A. Suchomłynowem z lat 2008–2017; wywiad z ks. Z. Zającem wrzesień 2006.

¹⁰ A. Bonusiak, L.A. Suchomłynow, *Wspólnota polska w Berdiańsku...*, dz.cyt., 74–93; A. Bonusiak, E. Czop, H. Krasowska, L.A. Suchomłynow, *Polacy Berdiańska...*, dz.cyt., 35–38 i nast.; R. Dzwonkowski, *Polacy w Kościele katolickim na Wschodzie*, w: *Polacy i Polonia u progu nowego tysiąclecia, II Zjazd Polonii i Polaków z Zagranicy*, Warszawa–Pułtusk–Kraków–Częstochowa: Stowarzyszenie Wspólnota Polska 2001; I. Kabzińska, *Czy zmierzch stereotypu Polak – katolik?*, w: *Kultura i świadomość etniczna Polaków na Wschodzie. tradycja i współczesność*, red. A. Kuczyński, M. Michalska, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski 2004; Wywiad z T. Krasnokucką, wrzesień 2006.

3. DZIAŁANIA POLONIJNE BERDIAŃSKICH POLAKÓW

W mieście kultywowane są wszystkie tradycyjnie istniejące działania polonijne. Organizowane są systematycznie spotkania towarzyskie i uroczystości z okazji świąt państwowych i religijnych. Dzięki podpisanym porozumieniom Polacy mają szanse uczestniczyć w działalności kulturalnej prowadzonej w Berdiańsku. W jednym z miejscowych klubów działa zespół artystyczny, funkcjonuje tu również kabaret. Organizowane są Dni Polskie, w których organizację zapraszani są również zaprzyjaźnieni mieszkańcy niepolskiego pochodzenia. Centrum życia polskiej społeczności jest niewielkie, mieszkanie wykupione przez Wspólnotę Polską i przerobione na Dom Polski. Znajduje się w nim również biblioteka, obejmująca kilka tysięcy książek pozyskanych w darze z Polski. Jest pełne wyposażenie audiowizualne, również otrzymane za pośrednictwem wyspecjalizowanych w pomocy dla środowisk polskich na terenach poradzieckich fundacji i stowarzyszeń. W wyniku polskich zabiegów na obu berdiańskich uniwersytetach udało się doprowadzić do powstania wyspecjalizowanych centrów dydaktyczno-naukowych zajmujących się rozpowszechnianiem wiedzy o języku i kulturze polskiej. Ta bardzo rozbudowana działalność kulturalna wydaje się specyficzna dla tego środowiska. Jest rezultatem wysokiej skuteczności działania liderów, gdyż żadne cechy ogólne związane z liczebnością, czy też położeniem tej grupy nie mogły doprowadzić do takiego rozkwitu. Oceniając tę sytuację, trzeba stwierdzić, że rezultaty działań kulturalnych odpowiadają tym uzyskiwanym w wielokrotnie silniejszych środowiskach polskich na Wschodzie. Szczególnie, jeśli zauważyć, że ma ono swoje dobrej jakości media elektroniczne, a przejściowo miało również tradycyjne (wkładka do prasy)¹¹.

Berdiańscy Polacy bardzo aktywnie działali również na rzecz nawiązania jak najbardziej ścisłych kontaktów z Polską oraz organizacjami polonijnymi o charakterze ponadpaństwowym. Przedstawiciele tej grupy bardzo mocno włączyli się do działań struktur dziennikarskich i lekarskich, a także naukowych. Organizowali polsko-ukraińskie spotkania i sympozja naukowe. Ten profil odpowiadał specyfice organizacji, w której szeregach działali przedstawiciele tych grup zawodo-

¹¹ Zaskakujące jest to, że prowadzona przez berdiańską wspólnotę strona internetowa powstała jako pierwsza na całej Ukrainie; *Aktywność kulturalna Polonii. Materiały z Forum Polonijnych Przedstawicieli Kultury i Ruchu Artystycznego*, pod red. L. Waisa, Rzeszów; Rzeszowski Oddział Stowarzyszenia Wspólnota Polska 2010; A. Bonusiak, L.A. Suchomłynow, *Wspólnota polska w Berdiańsku...*, dz.cyt., 74–93; A. Bonusiak, E. Czop, H. Krasowska, L.A. Suchomłynow, *Polacy Berdiańska...*, dz.cyt., 35–38 i nast.; D. Łukasz, *Współdziałanie instytucji państwowych i organizacji pozarządowych na polu działalności oświatowej i kulturalnej Polonii.*, Kancelaria Sejmu Biuro Studiów i Ekspertyz, informacja nr 611, 1998; *Polskie Odrodzenie na Wschodzie, Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej nt. „Polacy w procesie transformacji systemowej i ustrojowej krajów byłego Związku Radzieckiego”*, 16.XI.1998, pod red. A. Bobryka i J. Jaronia, Siedlce: Akademia Podalska 1999; <http://polonia.org.ua/> (dostęp: 27.05.2017); K. Korzeniowska, *Obecność kultury polskiej na Wschodzie*, tekst dostępny na: <http://www.omp.org.pl/stareomp/indexd83e.html?module=subjects&func=viewpage-&pageid=291> (dostęp: 27.05.2017). Notatki z rozmów i korespondencji z L.A. Suchomłynowem z lat 2008–2017.

wych. Takie same działania i to często na zdecydowanie szerszą skalę prowadzone były przez liczne organizacje funkcjonujące na Wschodzie¹². Ich przedstawiciele byli często zdecydowanie lepiej postrzegani i zajmowali silniejszą pozycję w tych strukturach.

Niezależnie od tego, że polski ruch organizacyjny jest rozbity pod względem organizacyjnym, to osiągnął wielkie sukcesy w swej działalności na rzecz środowiska. Najlepszym świadectwem tego rozwoju jest ogólna liczba struktur organizacyjnych, które dawno przekroczyły liczbę 250 tylko na samej Ukrainie. Akcja ich organizowania szczególnie silna była w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia¹³.

Schemat 2. Cechy charakterystyczne działalności organizacji polskich w Berdiańsku i na Ukrainie i w państwach poradzieckich

Kraje poradzieckie	• zróżnicowanie sytuacji organizacyjnej, zazwyczaj istnienie kilku rywalizujących ze sobą struktur centralnych • opieranie swojej działalności na samodzielnie funkcjonujących strukturach, które realnie są samorządne, a przynależność do struktur zwierzchnich ma najczęściej charakter formalny (nieco inaczej jest na Litwie i Białorusi) • przynależność do wielu organizacji ponadnarodowych (z wyjątkiem Białorusi) • bardzo silne opieranie swojej działalności na wsparciu płynącym z Polski (z pewnymi wyjątkami – kraje bałtyckie, gdzie Polacy pozyskują również miejscowe środki) • struktury organizacyjne zdominowane przez silnych liderów • gwałtowny rozwój mediów, także elektronicznych, ale o mocno ograniczonej sile oddziaływania
-----------------------	---

¹² *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2012*, Warszawa: MSZ 2013; *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2009*, Warszawa: MSZ 2009.

¹³ Przykładowo na terenie południowo-wschodniej Ukrainy w Berdiańsku nad Morzem Azowskim Polskie Kulturalno-Oświatowe Towarzystwo „Odrodzenie” powstało w 1993 r.; a działające na Czernihowszczyźnie stowarzyszenie „Aster” dopiero w 1999. Proces powstawania nowych organizacji trwa do dzisiaj; por. m.in.: A. Bonusiak, L.A. Suchomłynow, *Wspólnota polska Berdiańska...*, dz.cyt., 8, 25; W. Bonusiak, *Stan i perspektywy stosunków polsko-ukraińskich*, w: *Polska – Niemcy – Ukraina w Europie*, pod. red. W. Bonusiaka, Rzeszów: Wyższa Szkoła Pedagogiczna 1996, 209–210; O. Калакура, *Поляки в етнополітичних...*, dz.cyt., 420–431; A. Patek, *Polska diaspora w Republice Rosji...*, dz.cyt., 321.

Ukraina	• rozbitcie organizacyjne na dwie federacje centralne i szereg organizacji samodzielnych, działających obok siebie, a nie ze sobą • ogromne zróżnicowanie wewnętrzne, obok organizacji prowadzących wszechstronną działalność, także branżowe i specjalistyczne • przynależność do wielu struktur ponadnarodowych • bezpośrednie czerpanie ze wsparcia płynącego z Polski • bazowanie na społecznej działalności własnych członków • istnienie silnego lidera • wykorzystywanie mediów tradycyjnych i nowoczesnych, ale ogólnie słabość oddziaływania organizacyjnego za ich pośrednictwem
Berdiańsk	• istnienie jedenej zwartej organizacji parafederacyjnej, składającej się ze ściśle ze sobą powiązanych – choć statutowo autonomicznych części • organizacja podzielona jest na części realizujące wyspecjalizowane zadania, składające się na pełną paletę działań • przynależność do wielu różnych struktur organizacyjnych o charakterze ponadnarodowym • czerpanie bezpośredniego wsparcia z Polski • bazowanie na społecznej działalności własnych członków • istnienie silnego lidera • silne wykorzystywanie współczesnych mediów, szczególnie elektronicznych

Źródło: Opracowanie własne.

BIBLIOGRAFIA

- Aktywność kulturalna Polonii. Materiały z Forum Polonijnych Przedstawicieli Kultury i Ruchu Artystycznego*, pod red. L. Waisa, Rzeszów: Rzeszowski Oddział Stowarzyszenia Wspólnota Polska 2010.
- Bobryk A., *Odrodzenie narodowe Polaków w Republice Litewskiej 1987–1997*, Toruń: Dom Wydawniczy Duet 2005.
- Bobryk A., *Społeczne znaczenie funkcjonowania polskich ugrupowań politycznych w Republice Litewskiej 1989–2013*, Siedlce: Siedleckie Towarzystwo Naukowe 2013.
- Bonusiak A., *Aktywność polityczna Polaków na Litwie i Ukrainie na przełomie XX i XXI wieku. Studium przypadków*, *Polityka i Społeczeństwo* 1 (2014), 57–69.
- Bonusiak A., Czop E., Krasowska H., Suchomłynow L.A., *Polacy Berdiańska: dokumenty, fakty, komentarze. Monografia*, Piła–Rzeszów–Berdiańsk: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Pile 2011.
- Bonusiak A., Suchomłynow L.A., *Wspólnota polska w Berdiańsku: wyzwania współczesności. Monografia*, Donieck: Wydawnictwo Jug 2008.

- Bonusiak A., *Polacy w niepodległej Ukrainie. Analiza strukturalno-funkcjonalna*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2013.
- Bonusiak W., *Stan i perspektywy stosunków polsko-ukraińskich*, w: *Polska – Niemcy – Ukraina w Europie*, red. W. Bonusiak, Rzeszów: Wyższa Szkoła Pedagogiczna 1996, 239–252.
- Brazis R., *Polskie szkolnictwo na Litwie – przeszłość, stan obecny i perspektywy*, w: *Wileńszczyzna u progu III Tysiąclecia. Materiały konferencji naukowej Wilno – 27 listopada 1999*, red. J. Wołkonowski, I. Mikłaszewicz, Wilno: Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy Universitas Studiorum Polona Vilnensis 2000, 22–33.
- Dzwonkowski R., *Mniejszości narodowe w Kościele katolickim. Białoruś i Ukraina*, Studia Polonijne 30 (2009), 47–67.
- Dzwonkowski R., *Polacy w Kościele katolickim na Wschodzie*, w: *Polacy i Polonia u progu nowego tysiąclecia, II Zjazd Polonii i Polaków z Zagranicy*, Warszawa–Pułtusk–Kraków–Częstochowa: Stowarzyszenie Wspólnota Polska 2001, 215–225.
- Eberhard P., *Przemiany narodowościowe na Białorusi*, Warszawa: Editions – spotkania 1994.
- Eberhard P., *Przemiany narodowościowe na Ukrainie w XX wieku*, Warszawa: Obóz 1994.
- Gawin T., *Polskie odrodzenie na Białorusi 1988–2005*, Białystok: Wyższa Szkoła Administracji Publicznej 2010.
- Jerzy Sokalski radnym Berdyczowa. Rozmawiała Izabella Rozdolska, Moziaka Berdyczowska nr 4 2015, 4–5.
- Kabzińska I., *Czy zmierzch stereotypu Polak – katolik?*, w: *Kultura i świadomość etniczna Polaków na Wschodzie. tradycja i współczesność*, red. A. Kuczyński, M. Michalska, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski 2004.
- Kabzińska I., *Między pragnieniem ideału a rzeczywistością. Polacy na Litwie, Białorusi, Ukrainie w okresie transformacji systemowej przełomu XX i XXI stulecia*, Warszawa: Zakład Wydawniczy Letter Quality 2009.
- Kawęcki K., *Polacy na Wileńszczyźnie 1990–2012*, Warszawa: Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych 2013.
- Łukasz D., *Współdziałanie instytucji państwowych i organizacji pozarządowych na polu działalności oświatowej i kulturalnej Polonii.*, Kancelaria Sejmu Biuro Studiów i Ekspertyz, informacja nr 611, 1998.
- Patek A., *Polska diaspora na Litwie*, w: *Polska diaspora*, red. A. Walaszek, Kraków 2001, 326–336.
- Patek A., *Polska diaspora na Łotwie*, w: *Polska diaspora*, red. A. Walaszek, Kraków 2001, 337–343.
- Patek A., *Polska diaspora w Estonii*, w: *Polska diaspora*, red. A. Walaszek, Kraków 2001, 344–347.
- Patek A., *Polska diaspora w Republice Rosji i Wspólnocie Niepodległych Państw*, w: *Polska diaspora*, red. A. Walaszek, Kraków 2001, 317–325.
- Polskie Odrodzenie na Wschodzie, Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej nt. „Polacy w procesie transformacji systemowej i ustrojowej krajów byłego Związku Radzieckiego”, 16 XI 1998*, red. Adam Bobryk i Józef Jaroń, Siedlce: Akademia Podalska 1999.
- Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2009*, Warszawa: MSZ 2009.
- Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2012*, Warszawa: MSZ 2013.
- Sidorkiewicz K., *Między demokracją a buntem. Działalność polityczna i samorządowa Polaków w Republice Litewskiej (1988–2011)*, Elbląg: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Elblągu 2011.
- Srebrakowski A., *Liczba Polaków w ZSRR w świetle oficjalnych statystyka radzieckich*, w: *Mniejszości narodowe i religijne w Europie Środkowo-Wschodniej w świetle statystyk XIX i XX wieku*, red. Z. Sułkowski, J. Skarbek, Lublin: Materiały Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej 1995, 75–97.
- Strutyński W., *Polska oświata na Ukrainie*, Rocznik Lubuski, tom. XXX, cz. I., (2004), 207–210
- Szkoły polskie w republice litewskiej*, red. J. Sienkiewicz, Wilno: Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna” 2009.
- Winnicki Z.J., *Szkice i obrazy zaniemienskie*, Wrocław: Stowarzyszeni Wspólnota Polska Oddział Dolnośląski 2000.

WO Batkowszczyzna podsumowuje działalność swej frakcji w Radzie Miasta. Opracowanie według Andrzeja Jastremskiego, Denisa Zaremskiego, Mozaika Berdyczowska nr 1, 2016, 4–5.

Калакура О., *Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX столітті. Монографія*, Київ: Знання України 2007.

Źródła wywołane

Wywiad z ks. Z. Zającem, wrzesień 2006.

Wywiad z T. Krasnokucką, wrzesień 2006.

Notatki z rozmów i korespondencji z L.A. Suchomłynowem z lat 2008–2017.

Netografia

<http://polonia.org.ua/> (dostęp: 27.05.2017).

<http://polonia.org.ua/gazeta.html> (dostęp: 27.05.2017).

Kasperska A., *Ksiądz Zdzisław Zając pojechał na Ukrainę na rok. Został 16 lat*; tekst dostępny na: <http://www.kurierlubelski.pl/artukul/1024159,ksiadz-zdzislaw-zajac-pojechał-na-ukraine-na-rok-zostal-16-lat,id,t.html> (dostęp: 28.05.2017).

Eberhard P., *Polacy na Białorusi – wg spisu ludności w 1999 r.* tekst dostępny na: <http://biblioteka.wspolnotapolska.org.pl/artukul/13/Polacy-na-Biaorusi-wg-spisu-ludnoci-w-1999-r> (dostęp: 29.05.2017).

Mincewicz G. J., *Problem oświaty w rejonach Litwy Wschodniej*, tekst dostępny na: <http://biblioteka.wspolnotapolska.org.pl/artukul/25/Problemy-owiaty-w-rejonach-Litwy-Wschodniej> (dostęp: 28.05.2017).

Korzeniowska K., *Obecność kultury polskiej na Wschodzie*, tekst dostępny na: <http://www.omp.org.pl/stareomp/indexd83e.html?module=subjects&func=viewpage&pageid=291> (dostęp: 27.05.2017).

TOWARDS REBIRTH OF POLISH PEOPLE IN POST-SOVIET AREAS CASE STUDY BASED ON THE POLISH COMMUNITY IN BERDYANSK (UKRAINE)

Summary

The purpose of this article is to analyse the situation of people of Polish descent living in post-Soviet area through the lens of a small Polish community in Berdyansk (Ukraine). The most important issues characterising Polish communities abroad (such as broad cultural, educational and organizational issues as well as external conditions of their functioning) were taken into account. The analysis of the presented facts allows us to state that the discussed environment is, on the one hand, a classic example of ethnic groups acting in relative minority isolation and, on the other hand, unique. Its general capabilities, position and opportunities seem to be significantly greater than expected. The cause of this situation is hidden in the skills and abilities of local facilitators of Polish identity.

Key words: post-Soviet Polonia Community, Ukraine, Berdyansk, culture, education, organisational structures, role, comparison

Nota o Autorze

Andrzej BONUSIAK – doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Rzeszowskiego, dyrektor Instytutu Historii UR na kadencję 2016–2020, pomysłodawca i kierownik Centrum Badań nad Polonią i Polakami na Świecie UR (2014). Zawodowo zajmuje się współczesną historią społeczną, ze szczególnym uwzględnieniem regionu Podkarpacia (dzieje miast i miejscowości) oraz środowisk polonijnych. W tym drugim obszarze szczególną uwagę poświęca badaniom oświaty polonijnej (Stany Zjednoczone Ameryki, Ukraina) oraz środowiskom polskim w niepodległej Ukrainie. Píše również o Polonii zachodnioeuropejskiej i mniejszości polskiej na terenie Rosji, Litwy, Słowacji. Jest autorem lub współautorem ponad stu publikacji naukowych, w tym kilkunastu monografii. Pod jego kierunkiem zostało przygotowanych kilkanaście rozpraw doktorskich, z których kilka również dotyczyło zagadnień polonijnych.

Kontakt e-mail: bonusiakandrzej@gmail.com